

О.О.Грейліх

ФОРМУВАННЯ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У часи перебудови народної освіти в Україні на демократичних засадах великого значення набувають пошуки ефективних шляхів забезпечення перетворення авторитарної педагогіки на гуманістичну.

Перетворення авторитарного навчання в першу чергу визначається зміною суб'єкт-об'єктної взаємодії вчителів на суб'єкт-суб'єктні, де в основу міжособистісного спілкування в різних системах покладено особистісний підхід до людини. Суть одного з них полягає в підготовці майбутнього вчителя до професійного спілкування в системі "учитель-учитель".

Професійне спілкування реалізується через взаємодію вчителя з учнями, колегами, батьками, тому одним з головних завдань в його формуванні повинно стати навчання вчителя культури професійних стосунків на гуманних принципах.

Важливість і актуальність вказаної проблеми обумовлює значний інтерес до неї з боку вчених і практиків.

Для її осмислення велике значення мають наукові праці психологів Г.М.Андрєєвої, Ш.О.Амонашвілі, О.О.Бодальова, І.А.Зязюна, М.М.Обозова та інших.

Вчені психологи і педагоги підкреслюють, що саме в професійному спілкуванні народжується та розвивається міжособистісна професійна взаємодія.

Представниками сучасної гуманістичної психології розроблено принципи суб'єкт-суб'єктної взаємодії та засоби діалогічного спілкування. Ряд дослідників, зокрема, В.В.Власенко, Т.М.Лисянська, Д.Ф. Ніколенко, В.О.Сластьонін, Р.Х.Шакуров надають особливого значення професійним взаємодіям у педагогічному колективі від яких залежить психологічний клімат школи в цілому та в кожному дитячому колективі класу зокрема.

Проблему ефективного професійного спілкування вчителів розкривали у своїх працях А.Г.Добрович, В.О. Кан-Калік, О.В.Киричук, Н.В. Кузьміна, О.О. Леонтєєв, В.О.Сухомлинський та інші.

Теоретико-методичні засади підготовки вчителя в сучасних закладах вищої педагогічної освіти, а саме: єдність теорії та практики, особистісно-професійна орієнтація у формуванні вчителя, професійне самовизначення і самовдосконалення – досліджуються в педагогіці А.М.Алексюком, А.М. Бойко, В.І. Лозовою, О.П. Рудницькою, С.О.Сисоєвою, В.О. Сластьоніним; у психології – І.Д.Бехом, Д.Ф. Ніколенком, С.Д. Максименком, Н.А.Побірченко, В.А. Семиченко, Т.С. Яценко та іншими вченими.

Залишаються недостатньо

вивченими можливості організаційно змістовної сторони підготовки майбутніх учителів до встановлення професійних контактів, до застосування методів вербального і невербального спілкування способів самодіагностики і корекції набутих професійних комунікативних умінь та навичок.

Недостатність висвітлених психологічних технологій професійного спілкування учителями та їх вплив на ефективність розвитку гуманістичної психології і педагогіки зумовили появу нашого дослідження.

Розглядаючи проблему підготовки студентів вищого закладу освіти до професійного спілкування з колегами, слід вказати на формування в них культури, міжособистісних стосунків, складовими якої є сукупність здібностей, способів, прийомів, якими забезпечується усвідомлене подолання смислових бар'єрів, впливу особистісного досвіду шляхом їх переосмислення у процесі розв'язання професійних завдань.

Проблема міжособистісної професійної взаємодії в системі "вчитель-учень", як провідного напрямку в підготовці молодого вчителя, потребує змін у вирішенні. Актуалізація її в умовах організації навчально-професійної діяльності студентів у вищому освітньому закладі розглядається важливою передумовою оволодіння основами педагогічного професіоналізму сучасним молодим вчителем.

Становлення особистості, як відомо, супроводжується уміннями

дотримуватися соціальних вимог та особисто реалізувати, обов'язки, які визначають специфіку професійної педагогічної діяльності. Зокрема, йдеться про специфіку, яка стосується, сформованості внутрішньої готовності створювати психологічну позитивну атмосферу в педагогічному та учнівському колективі.

Характеристика внутрішніх джерел готовності створювати, педагогічний позитивний клімат у колективі відображає широке коло проблем, до яких включаються й індивідуально-психологічні особливості особистості [7], і рівень сформованості її комунікативної компетентності [6], і ціннісні орієнтації, професійні ідеали, володіння методами емоційного сприймання зовнішності, оцінка і самооцінка у стосунках [5].

Розглядаючи проблему формування професійної взаємодії в системі "вчитель-учень" слід виділити особливу роль досліджень конкретних психологічних механізмів, які забезпечують процеси самостійного пошуку і прийняття студентами нестандартних рішень, в яких відображаються особливості їхньої поведінки як особистостей, і їхньої діяльності як майбутніх професіоналів. При цьому важливо виявляти, наскільки студент внутрішньо мотивований на міжособистісну професійну взаємодію, чи здатний він на вироблення стратегії психологічного впливу. Розкриття навчально-

професійної позиції студентів, їхньої загальної особистісної установки на створення позитивної психологічної атмосфери в студентській групі, дає можливість цілеспрямовувати процес формування професійної взаємодії на основі їхніх міжособистісних стосунків.

Відступаючи від сказаного вище, виділимо деякі труднощі, з якими зустрічається молодий учитель на порозі своєї трудової діяльності. Йому, насамперед, доводиться визначити коло особистісного і професійного спілкування, яке складають учні, колеги, батьки, а також специфічне спілкування з районними керівниками, методистами, адміністрацією школи. Йому не обійтися без сформованих навичок ділового спілкування, без умінь дотримуватися правил активного слухання, а також без техніки зовнішнього виявлення своїх внутрішніх професійних надбань.

Предметом даної статті є розкриття процесу формування психологічних чинників необхідних майбутньому вчителю на етапі включення в педагогічну трудову діяльність, а також для створення навколо себе позитивної професійної атмосфери в постійно діючих стосунках з колегами та людьми, які її обумовлюють.

У зв'язку з предметом статті вважаємо за важливе розкрити вияви професійної взаємодії в умовах міжособистісних стосунків "студент – студент". Провідними в їх комплексі виявились ті, що діють у двох

аспектах: діловому, який ми назвали професійним і суто психологічному-міжособистісному.

Діловий аспект "обслуговує" так звану виробничу сферу навчально-професійного процесу. Він включає соціальні вимоги до вищого навчального закладу – розробити та реалізувати ефективний зміст навчальних програм та запроваджувати відповідні їм сучасні технології організації діяльності студентів. Даний аспект розгортається на основі міжособистісних стосунків, які характеризуються як ділові професійні. Психологічний аспект складають зв'язки між членами конкретної групи чи колективу студентів. Він розкривається на основі індивідуальних особливостей особистості кожного і на їхній психологічній сумісності, зокрема, на емпатії, симпатії та антипатії, повазі чи неповазі; на провідних індивідуальних рисах характеру, – справедливості, наполегливості, доброзичливості, а також темпераменту з такими виявами як комунікативна активність, пізнавальна ініціатива.

В міжособистісних стосунках членів колективу позиції і ролі неоднакові: одні користуються більшою повагою та любов'ю, тобто мають високий соціально-психологічний статус, а інші володіють низьким статусом, оскільки їм симпатизують мало. Бувають й ізольовані студенти, якими нехтують у групі.

Ефективність розвитку навчально-

професійної (ділової) взаємодії між студентами залежить від того, в якій мірі поведінка особистості кожного, уміння вчитися професії відповідає очікуванням, інтересам і ціннісним орієнтаціям інших членів групи.

З метою виявлення змісту соціальної установки сучасних студентів та їхніх ідеалів, мотивів, міжособистісних стосунків та професійної орієнтації, для виявлення особливостей ділових та міжособистісних стосунків у студентському колективі нами було проведене дослідження студентів Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. Результати, отримані при вивченні професійно-ділових та міжособистісних стосунків дали можливість виділити основні фактори, які впливають на вибір студентами партнера для взаємопідтримки інтересу до професії вчителя.

Зміст їх у наступному:

- емпатія, схожість у звичках, характерах, товаришування на протязі певного періоду;
- комунікативна компетентність;
- спільні інтереси (за умови наявності першого фактору).

У цьому плані цікавими є результати про рангування, ціннісні риси особистості майбутнього вчителя як суб'єкта міжособистісної та ділової взаємодії, яке визначили самі ж студенти. Найважливішими з них виявились наступні (в порядку зменшення значущості):

- 1) розум;
- 2) знання;
- 3) доброта;
- 4) відповідальність;
- 5) організованість;
- 6) повага до думки, вислуховування іншого;
- 7) почуття гумору, комунікабельність;
- 8) ініціативність;
- 9) зосередженість.

Отже, майбутні вчителі на перше місце у виборі партнера для професійної діяльності поставили: професійні знання і вміння, вимоги до комунікативної компетентності, наявність доброзичливості. На друге місце – діяльніші (або вольові) цінності, тобто, здатність реалізувати свій творчий і особистісний потенціал. Студенти відзначали роль зовнішності осіб, яка дозволяє представити і подати результат професійної праці, а також уміння відпочивати разом.

Тобто, в піраміді ціннісних рис майбутніх учителів як суб'єктів професійно-особистісної взаємодії прослідковується загальна схема ДУМКА-ДІЯ-СІШКУВАННЯ, яка також притаманна особистості ділової людини, як головної діючої особи в ринковій економіці. Інакше кажучи, у своїх ідеальних спрямуваннях студенти педвузу є досить "діловими" і прогресивно мислячими людьми. Вони чітко усвідомлюють, що їхні досягнення й успіхи залежать від їхніх реальних здібностей та професійних можливостей.

Важливим у нашому дослідженні

було визначення ціннісних орієнтацій особистості сучасного студента в набутті професійної взаємодії. Тестове опитування, індивідуальні бесіди виявили орієнтацію на:

- професійний інтелект — 52%;
- морально-етичні цінності – 28%;
- водночас рівною мірою спрямовані і на інтелект, і на морально-етичні цінності – 15%;
- на будь-яку роботу – 10%.

Наведені вище дані свідчать про основні орієнтації студентів у набутті професійної взаємодії, на професійний інтелект свій та колег, що є цінним для розвитку їхнього професіоналізму. Досить показовими виявилися дані про усвідомлення студентами того, що у професійній взаємодії повинна бути спільна мета їхньої діяльності – всебічний розвиток і збереження здоров'я дитини шкільного віку. Не зважаючи на наявність різних навчальних

дисциплін, форм і режиму навчально-професійної діяльності студентів у ВНЗ, більшість з них знають, що будуть мати справу з одними й тими учнями і колегами. Тому позитивним в їх судженнях було те, що досягнення педагогічного успіху неможливе без спільної мети й організації спільної професійної роботи.

Тобто, уявлення про школу в них виявляється в єдності педагогічного й учнівського колективу, виконання різних видів спільної діяльності як з учнями так і з колегами. Завданням дослідження було виявити не лише уявлення студентів про професійну взаємодію, а й те, як вони виступають у сумісну діяльність, як часто вони це роблять, які цілі переслідують, з якими труднощами зустрічаються і який отримують результат, то ці дані дослідження можна прослідкувати в таблиці.

Таблиця

Види і частота вступу студентів до сумісної діяльності (у %)

Види спільної діяльності	часто	іноді	ніколи
Чи доводилося Вам разом з кимось виконувати такі види роботи:			
Готуватись до лабораторно-практичних занять та семінарів	32	58	10
Готуватись до пробних уроків в школі	11	37	52
Обговорювати проблеми навчального матеріалу, щоб краще зрозуміти їх теоретичну, практичну цінність	52	37	11
Пояснювати іншому складні питання, які йому незрозумілі	21	68	11
Вести дискусію з того питання, яке вас цікавить	42	47	11
Разом	158	247	95

Якщо порівняти суму даних у таблиці, то переважна більшість студентів з усіх видів роботи лише інколи вступають у сумісну роботу з іншими. Є чимало студентів, які, готуючись до занять, з перевірки якості засвоєння навчального матеріалу, не задумуються про спільну діяльність з іншими. Досить високий відсоток отримали ті види сумісної діяльності, які вимагають вирішення тих проблем, що стосуються усвідомлення теоретичної і практичної цінності матеріалу (52%). Питання, які є мало знайомими, зокрема готуватися до пробних уроків, – не стали об'єктом підвищеної уваги студентів для спільної діяльності (11% працюють разом, 52% – ніколи). Підготовка студентів до ведення дискусій набрала середній процентний показник, так як, можливо, він є засобом вираження індивідуального стилю підготовки до професійної діяльності (42% – часто готуються до ведення дискусій, 47% – іноді).

Яскраво вираженим у дослідженні виявився факт розуміння студентами шляхів ефективного реформування шкільної освіти. Майже 79% з них умовою досягнення позитивних змін і покращення навчально-виховної ситуації в школі вважають створення дружної команди однокласників-колеги, "створення спілки однокласників", "пошук ентузіастів", захоплених однією ідеєю, що можна назвати професійною діловою командою. Схильність до набуття

педагогічного професіоналізму в кожного з них виражається реконструюванням самого процесу навчання, його умов і змісту в якісно нового змісту та сучасних форм навчання.

Висновки. Актуалізація формування в майбутніх учителів професійної взаємодії в умовах розвитку міжособистісних стосунків є одним з провідних напрямів у становленні педагогічного професіоналізму особистості сучасного вчителя.

Проведене дослідження умов розвитку міжособистісних стосунків у студентів педагогічного ВНЗ з метою їх спрямування на набуття професійної взаємодії дало змогу виявити особливості її становлення в системі "студент – студент". Зокрема, з'ясувались фактори вступу студентів у професійні й міжособистісні стосунки з ровесниками та їх взаємопідтримки інтересу до процесу набуття професіоналізму; виявлені ціннісні орієнтації, якими керуються студенти при виборі партнера у процесі набуття професійних знань, умінь і навичок; визначені види спільної діяльності, які обумовлюють усвідомлення студентами професійних обов'язків. Виявилось, що студенти усвідомлюють роль сумісної підготовки до навчально-професійних завдань, але їхня особиста активність в її організації достатньо ще не визначилася. Так, вони вважають, що створення команди професійних однокласників

потрібне як один із шляхів покращення навчально-виховної ситуації в сучасній школі.

Майбутні вчителі усвідомлюють свою особистісно-професійну роль у підготовці до навчання учнів у нових ринкових умовах

життєдіяльності. Вважають, що оптимізація цієї підготовки значною мірою залежить від їхніх стосунків у майбутньому педагогічному колективі, від рівня розвитку професійно-особистісної взаємодії в системі "учитель – учитель".

ЛІТЕРАТУРА

1. Гах Й.М. Етика ділового спілкування. – Київ, 2005. – 158 с.

2. Вороніна М.С. Культура спілкування ділових людей. – К., 1998. – 213 с.

3. Зязюн І.А., Крамущенко І.Ф., Кривонос І.Ф. Педагогічна майстерність. – Київ: Вища школа, 1997. – 349 с.

4. Киричук О.В. Проблеми

психології педагогічної взаємодії / Психологія. – 1991. – Вип. 37. – С. 3-12

5. Мельник Л.П. Психологія управління. – К., 1992. – 162 с.

6. Цимбалюк І.М. Психологія спілкування. – Київ, 2004. – 303 с.

7. Яценко Т.С. Социально-психологическое обучение в подготовке будущих учителей. – Киев: Высшая школа, 1987. – 112 с.

Подано до редакції 15.04.08

РЕЗЮМЕ

В статті аналізується професійна комунікативна компетентність майбутнього педагога як компонент кваліфікаційної характеристики, який

визначає ефективність педагогічної діяльності в системі "учитель – учитель".

Ключові слова: міжособистісна взаємодія, комунікативна компетентність, комунікабельність, емпатія, рефлексія.

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется профессиональная коммуникативная компетентность будущего педагога как компонент квалификационной

характеристики, который определяет эффективность педагогической деятельности в системе "учитель – учитель".

Ключевые слова: межличностное взаимодействие, коммуникативная компетентность, коммуникабельность, эмпатия, рефлексия.

SUMMARY

The article analyses the essence of professional commutative competence of the future teacher as a component of

qualification characteristics determining effectiveness of pedagogical activities in the system „teacher- teacher”.

Keywords: interpersonal interaction, communicative competence, sociability, empathy, reflection.